

MET BREDE BLIK

Wat willen we behouden en doorgeven aan toekomstige generaties? Waarderen van erfgoed formuleert een antwoord op deze vraag vanuit het belang dat de betrokkenen zelf aan erfgoed hechten. Bij immaterieel cultureel erfgoed (ICE) ligt de verantwoordelijkheid bij de gemeenschappen, groepen of individuen die zich achter dit erfgoed scharen, vanuit het standpunt dat het eigenaarschap bij hen ligt.

Rob Herreman

De waardering van ICE gebeurt met oog voor zowel de variëteit aan niet-tastbare culturele uitingen als de verscheidenheid aan erfgoedgemeenschappen. Aan ICE-beleid en -werking gaat het beginsel vooraf dat de erfgoedgemeenschap *zelf* de waarde van haar ICE-praktijk bepaalt. Vooraf opgestelde waarderingscriteria horen dan ook niet thuis in een ICE-waarderingsinstrument.

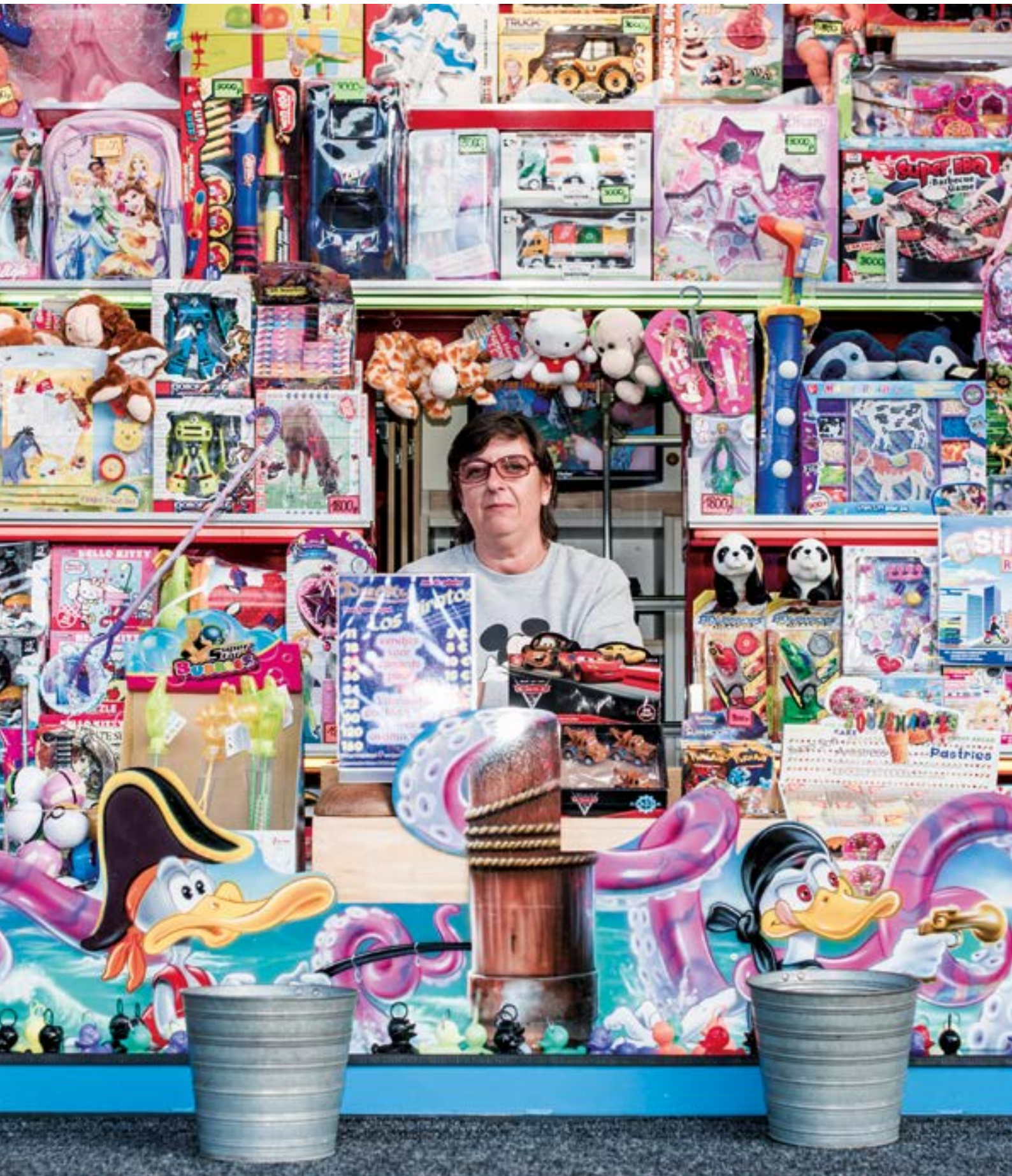
Het lijkt een paradox dat een toelichting over de vierde richtlijn 'Waarderen doe je met een brede blik' uit de *Basisnormen voor een kwaliteitsvol waarderingstraject* exact het omgekeerde voorstelt van wat de regel voorschrijft: met name afstand nemen van waarderingscriteria.¹ Dit standpunt is het resultaat van een verkennend onderzoek naar subjectieve waarderingsproeven bij een uiteenlopende groep van potentiële ICE-stakeholders, via kwalitatieve interviews in het kader van de ontwikkeling van een instrument voor de waardering van ICE. Het ondersteunt de langetermijnvisie van minister Sven Gatz om cultureel erfgoed in al zijn verschijningsvormen en uit alle

maatschappelijke geledingen te waarborgen.² Het is ook een respons op de door UNESCO geformuleerde twaalf ethische principes voor de borging van ICE, waar de nadruk sterk ligt op de autonomie van ICE-gemeenschappen, groepen en individuen.³ Een methodiek zonder waarderingscriteria houdt het best rekening met de heterogeniteit van ICE en de verscheidenheid aan ICE-stakeholders. Anders gezegd: de ruime kijk is van positie veranderd.

DIVERS ICE

ICE als een dagdagelijks of niet zo dagdagelijks fenomeen in de vorm van gewoontes, gebruiken, kennis en praktijken is overal aanwezig in de maatschappij. Bijkomend wijzen beleidsmakers en onderzoekers de jongste decennia regelmatig op de noodzaak om erfgoed op een holistische wijze te benaderen. Deze *'human-centered'* benadering vinden we ook terug in de Europese Kaderconventie over de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving (de zogenaamde Faro-conventie van de Raad van Europa uit 2005). Ook de betekenis en waardering van ICE voltrekt zich zo in

»

ICE als een dagdagelijks of niet zo dagdagelijks fenomeen in de vorm van gewoontes, gebruiken, kennis en praktijken is overal aanwezig in de maatschappij. © Femke den Hollander

de interactie tussen de soorten erfgoed. Of anders gezegd: zonder de stad Brugge en het reliëf met het bloed van Jezus Christus geen Heilig Bloedprocessie. Zonder brouwerij, mout en gerst geen biercultuur. Tegelijk geldt dat natuurlijk evenzeer vice versa.

DIVERSE STAKEHOLDERS

Niet alleen ICE maar ook de erfgoedgemeenschappen die deelhebben aan dat erfgoed zijn verscheiden. Op een collectief niveau zijn er bijvoorbeeld verschillen op vlak van de grootte, samenstelling en verbondenheid. Op een individueel niveau is er variatie in onder andere betrokkenheid, ervaring en kennis. Het geheel wordt met het (door de antropoloog Steven Vertovecs geïnitieerde) concept 'superdiversiteit' complexer wanneer ook rekening wordt gehouden met persoons-, sociale of culturele kenmerken en met de aanname dat identiteitsvorming en -beleving meerlagig en fluïde is.⁴ Mensen passen zich aan de omstandigheden aan, waardoor een contextuele aanpak bijna een 'conditio sine qua non' wordt.

DIVERS WAARDEREN

Ten slotte is waarden een project dat op verschillende wijzen kan worden ingevuld. Iedereen waardeert, weliswaar op verschillende manieren. Het kan bijvoorbeeld via woorden, beelden of zelfs via onze lichaamstaal. Daarenboven varieert de invulling en betekenis van waarden naargelang *wie* er *waar* en *wanneer* waardeert. Het gebruik van waarderingscriteria is ondertussen gemeengoed geworden in roerend en onroerend erfgoed. Voor ICE ontbreekt het evenwel aan casestudies met een gedetailleerde bespreking van de gehanteerde methodes en werkvormen, rekening houdend met de ethische principes van UNESCO en met inachtneming van een diversiteit aan ICE-be-langhebbenden en waarden.

PLAN VAN AANPAK EN RESULTATEN

Vanuit dit manco werd uiteindelijk geopteerd om voorafgaand aan de ontwikkeling van een ICE-waarderingsinstrument eerst na te gaan *hoe mensen waarden* en een antwoord te zoeken op de vraag hoe en hoe bewust een diversiteit van gemeenschappen, groepen en individuen omgaat met waardering. 25 mensen met verschillende achtergronden werden hiervoor geïnterviewd. In de gesprekken werd gepeild naar de affiniteit met en het belang van potentieel ICE in iemands leven. Daartoe werd gebruikgemaakt van een open vraag, die ter vergelijking en als een houvast met 22 waarderingscriteria (waaronder een oefening met beoordelingsschaal) werd gecombineerd. Waardecriteriatools zijn over het algemeen flexibel, gemakkelijk aanpasbaar en uitvoerig getest, maar er zijn ook nadelen aan verbonden. Onder meer het sociaal wenselijk antwoorden, een be-

hoefte om alle waarden even belangrijk in te schatten en de beïnvloeding door derden waren hindernissen die in het onderzoek naar boven kwamen. Verder bleek een Albanese migrant niet bereid om de oefeningen te doen omdat ze niet strookten met zijn waardebeleving. Diegenen die wel de sessies uitvoerden ervoeren soms dat de lijst te lang was. Ook over het gebruik van de beoordelingsschaal hadden sommigen een uitgesproken mening. Het gros van de opmerkingen over de methodes situeerde zich vooral op het niveau van de waarden. Sommigen waren niet vertrouwd met bepaalde waardetermen of -omschrijvingen. Anderen vroegen om extra uitleg of gaven aan dat de waarden nuances misten. Maar over het algemeen lagen de uitdagingen in de diverse duidingen en betekenis- sen die de respondenten eraan toekenden.

Tijdens de interviews werd ook nagegaan of en hoe mensen op andere manieren vanuit het persoonlijk referentiekader waardeerden. Het plan van aanpak bestond initieel uit een concrete open vraag waarom de praktijk zo waardevol was voor de respondent. Uit de analyse van de gesprekken bleek dat het belang van praktijken evenwel in alle onderdelen van de gesprekken impliciet of expliciet naar voren kwam, met een rijkdom aan informatie als gevolg. De resultaten gaven om te beginnen het best zicht op kernwaarden of wat respondenten als de essentie ervoeren. Daarenboven ging het vaak om specifieke en concrete formuleringen waarmee aan de slag kan worden gegaan bij borgingsacties. Verder leken de waarden of waardeomschrijvingen genuanceerder en eclecticischer dan de opgegeven criteria en was er ook oog voor roerende en onroerende aspecten. Maar waarderingscriteria, met of zonder rangordes, boden daarentegen wel de mogelijkheid om een veelheid aan waarden te toetsen. Dit gebeurde niet bij het vrijuit praten, waar wel een grotere veelzijdigheid werd gemeten.

Er zijn met andere woorden voor- en nadelen verbonden aan beide methodes. Toch lijkt het dat beide benaderingen op basis van de inzichten die er op dit moment zijn als tegenhanger in een dialectische relatie tegenover elkaar worden geplaatst. Het gevolg is veeleer een kritiek op waardecriteria en een exploratie van opportuniteiten bij het vrijuit praten.

EEN METHODIEK VOOR PARTICIPATIEVE WAARDERING VAN ICE

Ten overstaan van een methode waarin het persoonlijk referentiekader primeert, van het gebruik van waarderingscriteria en uiteindelijk van de waardering van erfgoed, in casu ICE, lijkt vrijuit praten toch de aangewezen methode om goed zicht te krijgen op belangen bij individuen. De methode lijkt immers de beste manier om ICE te

Platbollen © Philippe Debroe

waarden, vanuit de opdracht om een waarderingmethodiek te ontwerpen die zowel de breedte van ICE als de diversiteit van stakeholders (en bijgevolg ook hun achtergronden) in acht neemt en vanuit de overtuiging dat elke belanghebbende – gesterkt door de ethische principes van UNESCO – zelf de waarde van zijn immaterieel cultureel-erfgoedpraktijk moet kunnen bepalen, zonder onderhevig te mogen zijn aan waardeoordelen van buitenaf. Omgekeerd geldt dat waarderingcriteria, ongeacht of ze participatief verlopen, steevast een vooraf afgestemd kader aanbieden waarin moet worden gewaardeerd. Dit impliceert dat waardering volgens een bepaald discours verloopt dat niet altijd aangepast is aan het soort ICE en, ongeacht iemands kennis over de materie, niet noodzakelijk strookt met iemands overtuiging, wens, of vanuit een algemeen perspectief met iemands culturele blik. De analyse leidde, naast deze basishouding, ook tot twee werkvormen: het identificatiemodel en de waarderingblikken. Beide tools waarborgen respectievelijk een grondige beschrijving van ICE en een strategie om de veelheid en veelzijdigheid van persoonlijke, toegekende of verbeelde waarden in kaart te brengen. De inzichten benaderen ICE op een holistische manier. Er is oog voor de diversiteit van niet-tastbare culturele uitingen en een variatie van belanghebbenden. In een vervolproject (2018-2019) worden deze tools verder getoetst. Ze moeten uiteindelijk resulteren in een zelfstandig instrument voor een breed gedragen groep van ICE-stakeholders vanuit het standpunt dat de methode het eigenaarschap voor dit erfgoed in alle opzichten versterkt. Het volledige rapport van het project vindt u, samen met de blauwdruk van beide werkvormen, op www.immaterieelerfgoed.be. ■

 Rob Herreman is verbonden aan Werkplaats immaterieel erfgoed en aan de Universiteit Antwerpen waar hij een doctoraat voorbereidt over 'lesbian and gay music'.

Bronnen en literatuur

1. A-C. Olbrechts e.a., red., *Kwaliteitsvol waarderingstraject. Basisnormen*. Brussel, FARO, 2017.
2. S. Gatz, *Conceptnota aan de Vlaamse regering. Naar een duurzame cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen. Een langetermijnvisie voor cultureel erfgoed en cultureel-erfgoedwerking in Vlaanderen*. Brussel, 2016.
3. UNESCO, 'Ethics and Intangible Cultural Heritage', op: <https://ich.unesco.org/en/ethics-and-35>.
4. J. Neyrinck, 'Van onvoltooid verleden naar onvoltooid toekomstige tijden. Omgaan met immaterieel cultureel erfgoed en diversiteit in een wereld van verandering', *Volkskunde*, 116 (2015) 3, p. 283-310.

